

Reis de 1906 quan el seu pare li regalà el tresor més valorat, un violí, que estrenarà tocant la popular cançó catalana "La mare de Déu", que amb el pas del temps adoptaria com una mena de sintonia personal abans de començar les seves actuacions.

L'afició per l'instrument de corda el portà, als dotze anys, a formar part de l'Orquestra Simfònica i d'Òpera del Teatre Nacional de l'Havana. Aleshores li arribà el primer cop de sort. En un viatge a terres cubanes, el famós tenor italià Enrico Caruso, va assistir a una interpretació de Xavier Cugat i, meravellat per les arts del noi, l'encomana que el visités si mai anava a Nova York. Tot just uns mesos més tard, cap el 1918, Xavier Cugat feia les maletes i, amb la direcció de Caruso a la butxaca, se n'anà a la ciutat dels gratacles. Però la bona estrella del jove gironí s'apagà quan s'assabenta que el tenor és a Itàlia. Sol i perdut als peus de l'estàtua de la Llibertat se li apareix un àngel amb noms, cognoms, ofici i nacionalitat: el pianista català Agustí Borgunyó. I com que sembla que les forces del destí deuen dictar les curses de la vida, al cap de poques setmanes el duet Cugat (violí) - Borgunyó (piano) ja toquen en diversos locals (entre els quals el conegut Carnegie Hall) i guanyen els primers dòlars. Amb diners a la cartera, Cugat emigra cap a Califòrnia, la meca del cinema i de la imaginació. A la costa oest la providència tornarà a dictar sentència quan Cugat es retroba amb una antiga companya de l'Havana, Rita Montaner, una mulata filla d'un català amb qui contraurà matrimoni i formarà un duet de música clàssica que arribarà a actuar a Europa. Aprofitant la seva estada al vell continent, Cugat cursarà estudis musicals a Berlín, tot i que no desaprovita l'avinentesa per fer alguna escapada a la seva terra natal i enamorar-se d'una jove de la Bisbal. Quan torna als Estats Units la seva ment i les seves il·lusions només estan fixades en el cinema. Deixa la música clàssica i a la seva sòcia i muller, de qui se separa.

'Glamour' a ritme de samba. Cugat té ben clar que la porta d'entrada a

UNITED ARTIST-AROU LUIS GASCA

Cugat amb un dels vestits que li va regalar Al Capone, al rodatge de *Stage door canteen*, de l'any 1943.

l'univers del cel·luloide ha de ser la música. Ell mateix decideix triar-ne l'estil que més el fascina i amb el qual veu més possibilitats d'encisar els magnats de Hollywood: és el ritme antillà, o com deia ell, l'afrocubà, que Cugat americanitzarà (en un fet que més tard li comportarà dures crítiques) i li donarà forma i vida introduint-hi, per als músics i ballarines, un vestuari vistós i colorista al compàs d'un son que ben aviat aixecarà passions a tot Califòrnia i que popularitzaria Carmen Miranda amb aquells barrets descomunals plens de fruites tropicals. S'acostaven els temps del bugui-bugui però ja havia nascut "Cugie" (o "Coogie", i fins i tot "Cugui", més catalanitzat), un personatge simpàtic a qui amb el pas del temps se li atorgaria el privilegi de ser el pioner de la "salsa" moderna, de les rumbes, els mambos i les congues. Cugat va gravar uns 90 discs en diverses companyies de primer

ordre, basant el seu repertori en temes propis i en altres d'Ernesto Lecuona, Agustín Lara i Cole Porter. Eren els feliços anys vint, els anys l'alegria i de la Cococnut Grove, la primera orquestra de Cugat. En què de mesos ja havia fet amistat amb estrelles de la immensitat de Rodolfe Valentino, el galant dels galants de l'època d'entreguerres. Cugat també feu amic de qui es complaïa escoltar-ne la salsa i ballaruga o bé per servir de model per a una caricatura, una faceta de Xavier Cugat que neix en aquesta època. L'any 1924 el diari *Los Angeles Times* el va contractar per cobrir un espai setmanal com a caricaturista. Molts anys després, Xavier Cugat declararia: "Jo era un músic que anava per pintor". Per cert, el president nord-americà John F. Kennedy batejaria els quadres de Cugat com a "happy paintings" (pintures felices).

Amb l'arribada del cinema sonor, Cugat s'estrenà com a actor. En la seva carrera poden comptabilitzar 22 títols de gran difusió mundial i nombrosos curt-metratges. Va debutar l'any 1925 amb *La viuda negra*, d'Erich von Stroheim, tot i que no es pot destacar-ne la presència en els seus films d'alta escola, *Bathing beauty* (1944), *La hija de Neptuno* (1949) i *Li son ellas* (1948). El cinema va permetre-li llançar un personatge que

ben bé perquè desenvolupà el seu enginy fins a límits insospitables. Als anys trenta, el món de l'espectacle nord-americà vivia sacsejat per un conflicte laboral que afectava les condicions salarials dels autors nord-americans. Aquesta aparent vicissitud va ser ben aprofitada per Cugat per potenciar la música tropical, ja que ben aviat, i a manca de competència, Cugat i els seus serien reclamats arreu per amenitzar festes, banquets, inauguracions i altres.

ma respon al nom de Rita Hayworth. També s'ha de recordar la seva influència en l'arrencada musical de Frank Sinatra. De "La Veu", Cugat comentava en diverses entrevistes: "Li vaig arreglar una cançó catalana, *La mare de Déu quan era xiqueta*". La seva nòmina d'amistats també es feia extensible a Dean Martin, Jerry Lewis, Errol Flynn, Fred Astaire, Lana Turner, Esther Williams, Mae West o Liz Taylor. I també al seu compatriota Salvador Dalí, amb qui solia cantar cançons catalanes per la Gran Avinguda de Nova York a altes hores de la matinada quan els clubs de la ciutat ja havien tancat portes.

La qüestió fonamental és que Xavier Cugat es trobava com peix a l'aigua fent el paper de Cugui, el guia d'una orquestra-espectacle que de 1932 a 1947 mai no deixà de tocar a les millors festes del Wardorf Astoria de Nova York davant alts empresaris, intel·lectuals, artistes i alguns presidents. Cugat sopà i s'escribí amb Harry Truman –a qui ensenyà a tocar el piano–, Richard Nixon, John F. Kennedy i Ronald Reagan, abans que aquest fos el màxim mandatari dels Estats Units.

I per si no n'hi hagués prou amb les actuacions al Waldorf i a Las Vegas, Cugat disposava d'un programa de ràdio diari de gran difusió i que s'emeté durant molts anys. I encara tenia temps per fer alguna escapadeta amb Ernest Hemingway a veure una cursa de toros.

En aquells temps, Cugat responia a les coordenades de l'elitista Gran Gatsby, un personatge retratat amb gran mestratge per l'escriptor Francis Scott Fitzgerald. I no cal dir que les bones relacions del català amb la màfia van ajudar que les coses fossin, diguem-ne, més "còmodes". L'any 1974 Xavier Cugat ho explicà a *La Vanguardia*: "La protecció em costava el 33% dels meus ingressos. Ells em cobraven això a canvi de garantir la meua seguretat. Sí, d'acord, ells em diuen a qui haig de comprar la carn, la cervesa, el whisky, però ningú no pot triomfar allà si no està connectat amb ells. Són uns tipus esplèndids". Cugat va fer amistat

A l'esquerra, Frank Sinatra durant el rodatge de *The Kissing Bandit* visita Xavier Cugat, que roda al plato del costat *On an island with you*; és l'any 1948. A la dreta, l'actriu nord-americana Rita Hayworth posa davant de Cugat el 1942.

identificava gràficament mercès a la omnipresent pipa –que mai no estava a la seva cesa perquè no fumava– i al maleït títol *chihuahua* al braç. Aquesta fou una foto de revista que, fet i fet, durant prop de cinquanta anys li atorgaria fama, riquesa i notorietat al Japó, Oceania, Europa i Amèrica.

gran Cugat. Als anys trenta la seva fama sembla no tenir límits. Als Estats Units tothom sap qui és Xavier Cugat, de qui se n'explicava mil i una històries. Ell, per exemple, sempre va assegurar que la seva orquestra, que comptava amb el trompetista Harry James, havia inaugurat el primer casino a Las Vegas, el circuit professional de primera consagració per als artistes. És que hem de partir de la base que Xavier Cugat, per sobre del seu talent i del seu nom, o menys aplaudit, va saber viure

La raó? Cugat era català i no estava sotmès a les lleis sindicals de músics, actors i altres creadors del món de la "faràndula" nord-americana. Llest com la gana, el gironí va saber rendibilitzar tant la seva imatge que durant molts anys se'l podia veure en cartells publicitaris anunciant pipes i *chihuahuas*, a més d'obrir a Los Angeles restaurants –que eren regentats pel seu germà Enric– on se servia cuina mediterrània. O això és el que se suposa, perquè Cugat solia fer broma: "Jo vaig sovint als meus restaurants per saludar els meus amics i clients... però jo mai hi menjo. No voldria espatllar-me l'estómac...".

El nom de Cugat havia adquirit tant de prestigi als anys trenta i quaranta que en més d'una ocasió féu de "padrí professional" de joves artistes –solien ser noies–, la més coneguda de les quals fou Rita Cansino, que al món del cine-

Tot recordant Cugat

D'aquí a pocs mesos Barcelona serà la seu d'un gran homenatge dedicat a Xavier Cugat. Com a mínim el projecte està en marxa i res sembla que ho pugui aturar. Serà un dels homenatges més merescuts que es poden imaginar: pràcticament tot el món recorda la figura de Xavier Cugat però molt pocs, per desgràcia, recorden l'autèntica importància de la seva obra. L'home, el faldiller, el *showman*, el clown, el criador de *chihuahuas*, el propietari de l'aparatós Rolls amb matrícula *Cugat* o el caricaturista han pesat més en el record popular que el músic i, si per algun motiu hem de recordar Cugat és, precisament, per la seva música. O per dir-ho amb altres paraules: pel caràcter visionari de la seva música, per les mil portes que va deixar obertes al futur i per les quals s'han anat colant fenòmens de masses tan importants com l'actual invasió (musical) llatina que va des de la recuperació de la salsa fins als baladistes romàntics passant per l'arribada al cim del poder cinematogràfic de fenòmens com el jazz llatí. Sí, de tot això i de força coses més té la culpa Xavier Cugat.

Als anys trenta, un moment en el qual la música nord-americana (i de rebot el cinema que aleshores es veia molt reflectit a la pantalla) només es contemplava en si mateixa (com gairebé sempre), un violinista gironí amb la mentalitat oberta i un admirable sentit del negoci de l'espectacle va irrompre com un volcà en la societat americana amb una música que, sense ser nova, era una autèntica novetat. I, com deia la cançó, el mambo va arribar per quedar-se i Coogie en fou el principal responsable.

Xavier Cugat no fou el primer a transplantar la música llatina als escenaris nord-americans. Abans, per exemple, l'orquestra de Don Azpiazu havia popularitzat "El manisero" i fins i tot Louis Armstrong l'havia gravat, però fou Cugat qui va aconseguir que tot el món es fixés en aquesta música que arribava del sud i que va posar tot Hollywood

als seus peus (allà són les seves intervencions en grans produccions com *Bathing beauty* amb Esther Williams o *Bailando nace el amor* amb Fred Astaire i Rita Hayworth essencials en la difusió de la música llatina). Cugat fou un autèntic trampolí i per la seva orquestra van passar cantants tan importants mediàticament com Desi Aznar (un altre nom clau en la popularització de la música llatina als Estats Units gràcies a la seva participació en el programa televisiu de la seva dona Lucille Ball *I love Lucy*) o musi-

Lina Romay posa davant de Cugat a un descans del rodatge de *Bathing Beauty*, de l'any 1944

calment com Tito Rodríguez, Miguelito Valdés o José Cúbelo. Fins el mateix Frank Sinatra va fer alguna de les seves primeres passes discogràfiques en l'orquestra del giro.

No, realment res seria el mateix en el món de la música popular sense aquesta actitud visionària de Xavier Cugat.

Miquel Jura
Crític music

amb Al Capone, de qui rebé dues dotzenes de vestits de seda a ratlles primes a canvi de tocar a la sala Chez Paris de Xicago, propietat del cèlebre *capo* mafiós.

Amors i desamors. El 1954 Xavier Cugat va voler tornar uns dies a casa. A la plaça de toros de la Monumental de Barcelona celebrà un concert de masses, potser el primer d'aquests paràmetres que se celebrava a casa nostra, que per unes hores trencà la monotonia d'un règim de color gris tant en pensament com en repressió. Els titulars de la premsa de l'època parlen de "La millor orques-

tra del món, amb el rei de la rumba".

En canvi, els diaris del *Movimiento* van fer mutis respecte a la interpretació que Cugat va fer de la sardana "Girona armada". Amb tot, no hi van faltar les amenaces i els escàndols per part d'aquells que es dedicaven a amonestar la gent. Aquest acte, però, és un fet força aïllat en la vida de Cugat qui, a diferència del seu pare, no s'interessà gaire per la política ni per la situació que vivia el seu país. Tot i que lluitava la barretina arreu del món, Cugat va estar massa enamorat dels Estats Units per ocupar-se dels problemes de la seva pàtria. Potser així s'entendria per què la Creu de Sant Jordi brilla per la seva

absència en la seva col·lecció de decoracions i reconeixements oficials.

A Barcelona, Cugui va venir acompanyat de la seva quarta muller, Abbe Lane. Pel camí dels sentiments s'havien quedat la mexicana Carmen Cillo i la model nord-americana Lorraine Allen. Als anys cinquanta, encara en plena època esplendorosa, Cugat i Abbe Lane viuran una llarga temporada a Itàlia, contractats per la televisió d'aquell país per dirigir diversos programes. A Roma, Lane seria reclutada per interpretar diverses pel·lícules mentre que Cugat tornà als Estats Units. La distància i la gelosia complicà el distanciament i tot ple-

abà en un nou divorci que deprimí gat. De fet, Abbe Lane fou la dona paraules posteriors del mateix Cuti- que més estimà. La bellesa de la llarina, actriu i cantant nord-americana li provocà més d'un conflicte, bretot quan John Kennedy primer i xa de Pèrsia després van intentar, se massa encert, conquerir la noia, m explicà a la malaguanyada ontserrat Roig en una entrevista a *Periòdic* el 1989: "A Kennedy li radava l'Abbe. Em va enviar el seu nyat, Peter Lawford, per preparar a cita (...) Una altra vegada, el xa de rsia li va voler posar un apartament París, jo li vaig dir: 'Escolti, vostè rà el xa de Pèrsia, però jo sóc el gui de Girona'."

A mitjan anys seixanta, Cugat era un me amb molts diners i patrimoni, rò la situació canviaria amb poc nps. L'any 1965 es divorcià d'Abbe me i els seus negocis patinaren en a mala inversió en un pou petrolier i m a empresari d'espectacles. Venia decadència d'un home que havia imat amb la glòria. El 1966 es va sar per cinquena i darrera vegada ib una adolescent murciana, Charo ieza, a qui va rebatejar com Maria

Facana d'un dels restaurants Casa Cugat, reproduïda als estudis Metro. Amb aquests establiments Cugat va perdre una fortuna.

del Rosario Martínez Molina. Aquesta relació va durar fins a 1978, l'any que Cugat va decidir tornar a Catalunya. Es va instal·lar a l'Hotel Ritz de Barcelona. Començava una època de falses promeses. Segons Cugat, el president del govern central, Adolfo Suárez, li va prometre una televisió

que mai no va arribar, i amb Jordi Pu- jol van parlar de diversos projectes que es van perdre en l'oblit. Desenganyat del món, Cugat va dedicar els darrers deu anys de la seva vida a rebre noies amb aspiracions artístiques atretes per aquell home que un dia descobrí Rita Hayword. En aquestes visites hi havia de tot: joves amb talent (la cantant i actriu Nina n'és la més notable) però també muses que a canvi d'un palau de vidre estaven disposades a tot. Però Cugat ja no era cap príncep ni podia regalar palaus. Prou problemes tenia per mantenir-se ell mateix. Vivia com un milionari però Cugat va morir pobre. Les ajudes econòmiques de Frank Sinatra i d'altres amics –pocs, però valuosos– li van permetre mantenir viva la seva condició de *dandy* fins al darrer dia. El 27 d'octubre de 1990 moria, segons paraules de l'escriptor Romà Gubern, "un català heterodox, per fortuna, com Salvador Dalí i, per tant, famós sota sospita". Moria, en definitiva, un home que va saber gaudir de la vida però que, com totes les estrelles del firmament, un dia s'apagà per sempre.

Jordi Finestres

Arriben els homenatges

a memòria de Xavier Cugat ha estat recuperada enguany, an es compleixen els cent anys del seu naixement i fa dos tres que va morir. Però un dels homenatges que més van ocionar al polifacètic artista, ja el pogué veure en vida, 1 quan l'any 1987 l'Ajuntament de Girona va inaugurar la mbra de Xavier Cugat, situada a la zona nord de la ciutat. el record permanent que li regalà la població que el va ure néixer.

a al 1999 es van editar, als Estats Units, dos compactes e recopilen el bo i millor de l'obra musical de Cugat, de- strant que la nació que el va acollir als 18 anys encara no a oblidat. I enguany ha estat Catalunya qui vol recuperar seva figura. Del 16 de desembre del 1999 al 16 de gener 2000 la casa de Xavier Cugat, seu del Consell Comarcal Girona, va acollir l'exposició "Cugat, del carrer del Sac a verly Hills", un recorregut per la trajectòria vital i artísti- del genial gironí. Aquesta mostra va traslladar-se uns me- s més tard a la Casa Forestal de Sant Martí d'Empúries de 'scala. Paral·lelament, la Fira del Disc de Girona, el passat

mes de març, li va retre un sentit homenatge, que es va cloure amb la subhasta d'un dels seus violins. En l'àmbit del cinema, el darrer Festival Internacional de Sitges va recordar Cugat i Buñuel a la secció "Retrospectiva".

Però el plat fort encara és per arribar. Des de fa temps es prepara un homenatge mundial que comptarà amb les prime- res figures de la música hispana. Si bé les primeres notícies apuntaven que l'ex-secretari de Cugat, Alex Zara, volia co- ordinar l'esdeveniment i portar-ho a Girona, tot sembla que serà el cantant Javier Gurruchaga qui prepara una festassa que encara no té data concreta tot i que s'espera que se celebri en els propers tres mesos. Gurruchaga està molt il·lusio- nat a conduir un homenatge que s'emetrà des de Barcelona i en el qual és previst que hi actuïn artistes com Jennifer López, Ricky Martin, Celia Cruz, Frank Sinatra Jr. i Jerry Lewis entre d'altres. Gurruchaga, que està gestionant l'orga- nització del festival amb el Ministeri de Cultura i TVE, també prepara una exposició on es mostraran les millors caricatures de l'artista. Estarem a l'aguait. **J.F.**